

AKILCI (RASYONEL) İLAÇ KULLANIMI

Seda TA DEM R

nönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Farmakoloji AD

ÖZET

ilaçların akılcı olmayan kullanımı hem geli mi , hem de geli mekte olan ülkelerde ciddi tıbbi ve ekonomik sorun oluşturmaktadır. Ülkemizde ilaç kullanımında büyük israf yapıldığı günlük gözlemlerimizde izlenmektedir. Bu konuda hekimlerin gereksiz ilaç kullanımını yönlendirmelerinin yanısıra hastaların ilaçlara hekim dışı yollar ile kolayca ulaşmaları ve hastaların ilaçlarını düzenli kullanmamaları rol oynamaktadır. Akılcı ilaç kullanımı (rasyonel farmakoterapi) hastaya do ru tanının konması, sorununun dikkatlice tanımlanması, tedavi amaçlarının belirlenmesi, de i ik seçenekler içinden etkinli i kanıtlanmış (güvenilir) tedavinin seçilmesi, uygun bir reçete yazılması, hastaya açık bilgiler ve talimatlar vererek tedaviye ba lanması, tedavinin sonuçlarının izlenmesi ve de erlendirilmesini kapsayan sistematik bir yakla m biçimidir. İlaç ancak do ru kullanılırsa etkilidir ve akılcı ilaç kullanımına yönelik kararların verildi i her kademede, ilaç bilgisine ihtiyaç vardır. Hangi ilacın kullanılaca na karar veren hekim, ilacı uygun artlarda sa layan eczacı ve ilacı uygulayan hem ire veya hasta, akılcı ilaç kullanımının sa lanmasında sorumluluk sahibi taraflardır.

Anahtar kelimeler: akılcı ilaç kullanımı, do ru tanı, uygun tedavi

SUMMARY

Irrational use of drugs is a common medical and economical problem in both developing and improved countries. A great waste of drug use in our country has been observed on daily practise. In this regard, irrational use of drugs by doctors, easy access to drugs and not to use the drugs regularly by the patients are involved. Rational use of drug including true diagnosis for patients, describing the problem carefully, determing goal of the treatment, starting the treatment after giving sufficient/appropriate information, monitoring and evaluation of the results of treatment is a systematic approach. Drugs are effective just when they are used correctly and the information about drugs is need to all steps given decision for rational use of medicines. The doctor decide which drug is used, the pharmacist provide drugs in appropriate conditions, the nurse and patient carry out medicines are responsables for rational use of medicine.

Key words: Rational use of drug, true diagnosis, appropriate treatment

G R

1985 yılında Nairobi’de yapılan Dünya Sağlık Örgütü toplantısı akılcı ilaç kullanımı çalışmaları için başlangıç sayılmaktadır. Bu toplantıda Akılcı İlaç Kullanımı; "Kliniklerin klinik bulgularına ve bireysel özelliklerine göre uygun süre ve dozajda, en düşük fiyata ve kolayca ulaşılabilirleri" olarak tanımlanmıştır (1). Bir sağlık hizmeti uygulaması olarak Rasyonel ilaç tedavisinden başlıca beklenti do ru, etkin ve hızlı ilaç tedavisi ile tedavi hizmetlerinde etkinlik ve güvenli in artması ve genel sa lık harcamalarında azalma ve tasarruf sağ lanmasıdır (2).

DPT VIII. 5 Yıllık Kalkınma Planı İlaç sanayii Özel İhtisas Komisyonu raporunda "Rasyonel İlaç Kullanımı" na ilişkin a tadaki paragraflar yer almaktadır: "Son elli yıl içinde, eskiden tedavisi mümkün olmayan pek çok hastalıkta etkili çok sayıda ilacın tıbbi kullanıma girmesi, kullanıma giren ilaçların daha etkili ve güvenli olan yenilerinin sürekli olarak geliştirilmesi, hastalığın ve hastanın durumuna göre ilacın akılcı ve do ru bir şekilde inceleyip tanı koyduktan sonra mevcut ilaçlar arasından en uygununu seçecek ve buna göre reçete yazacak olan sorumlu kişi hekim olduğundan, hekimin yükümlülüğü ve davranışı rasyonel ilaç kullanımının birincil önemdeki ögesini oluşturur.

Rasyonel ilaç kullanımı, ilaçların akılcıca kullanımı anlamına gelir. Diğer bir deyişle, bir hastalığın önlenmesi, kontrol altına alınması veya tedavi edilmesi için, do ru ilacın, gereken anda, gerektiği miktarda ve uygun fiyatla kullanılmasıdır. İlacın hem kullanana, hem de ulusal ekonomiye en yararlı biçimde kullanılmasıdır. Rasyonel ilaç kullanımı, ucuz ya da indirimli ilaç kullanımı anlamına gelmez.

Rasyonel ilaç kullanımı, ayrıca, tümüyle standardize edilmiş hastalıkların aynı biçimde tedavisi için salt teorik kavramların tartışılması da değildir. Rasyonel tedavinin de önemli bir parçasını oluşturan rasyonel ilaç kullanımının temelinde, hastanın birey olarak kabul edilmesi, tıbbi bilgi ve kararlar ile ekonomik yaklaşımlar bulunur." (3).

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemiz için de ciddi bir sorun olan etkisiz, yanlış ve gereksiz ilaç kullanımının giderek artması, bu konuda yaşanan sorunlara daha ciddi yaklaşılması bir zorunluluk haline getirmiştir. Sağlık Bakanlığıınca, akılcı ilaç kullanımında mevcut durumun değerlendirilmesi amacıyla Erzurum, Bolu ve Adıyaman illerinde yapılan çalışmalarda reçetelerin hem maliyet hem de kutu sayısı bazında %50'nin üzerinde akılcı olmadığı (irrasyonel) tespit edilmiştir. Sonuç olarak, iki ilaçtan biri yanlış ya da gereksiz reçete edilmektedir (4). Hastasının durumunu etraflı bir şekilde inceleyip tanı koyduktan sonra mevcut ilaçlar arasından en uygununu seçecek ve buna göre reçete yazacak olan sorumlu kişi hekim olduğundan, hekimin yükümlülüğü ve davranışı rasyonel ilaç kullanımının birincil önemdeki ögesi olacaktır. İlacın yasal olarak temin edileceği tek mesleki-kamusal alan ise eczanedir. Eczanelerde hekim reçetesine bağlı olan, ya da reçetesiz verilebilen ilaçlar mevcuttur. Bu iki kategoriye ait ilaçların hastaya sunumu ve hastanın bilgilendirilmesi eczacıya ait bir sorumluluktur. Eczacı bu sorumluluğu ile akılcı ilaç kullanımında önemli bir görev üstlenmektedir. Hastane ve

poliklinik hizmetlerindeki ilaç kullanımında da, hekim ilk sorumluluk sahibi olmakla beraber ilaca ilişkin bilginin pekiştirilmesinde eczacı, hemire ve diğer sağlık personelinin de rolü bulunmaktadır. Bu nedenlerle, yalnızca hekimlerin değil, yukarıda sözü edilen tüm sağlık hizmeti gruplarının gerek mezuniyet-öncesi, gerekse mezuniyet-sonrası dönemlerde, rasyonel ilaç kullanımı ilkeleri ve kendilerine düşen rol açısından ele alınmaları esastır (5).

Türkiyede Akılcı Olmayan İlaç Tedavisi Örnekleri

Dünya Sağlık Örgütü verileri, dünyada ilaçların yaklaşık %50'sinin yanlış ya da gereksiz kullanıldığını veya kutusu bile açılmadan çöpe atıldığını gösteriyor. T.C. Sağlık Bakanlığı İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü, bu oranların Türkiye için de geçerli olduğunu belirtiyor. Ayrıca T.C. Sağlık Bakanlığı, Tıp Kurumu Derneği ve Türkiye Eczacılar Birliğinin verilerine göre eczanelerdeki ilaçların ortalama %7'si kullanma süresi dolduğu için israf ediliyor (6).

Uygunsuz ilaç kullanımında antibiyotikler başı çekmektedir. Ülkemizdeki durumla dünyadaki gerçeğe bakacak olursak; ülkemizde antibiyotikler en çok kullanılan ilaç grubu iken dünyada 4. sırada yer aldığını görmekteyiz (Tablo 1) (7).

Tablo 1. Dünyada ve Türkiyede en çok satılan ilaçların karlılıklarının karşılaştırılması

En Çok Satılan İlaçlar	
Dünyada	Türkiyede
Kalp-damar % 19.3	Antibiyotik % 19.0
Santral SS % 15.8	Analjezik % 12.0
Metabolik % 15.3	Romatizma % 11.0
Antibiyotik % 9.9	Solunum algen. % 8.6
Solunum S. % 9.3	Vitamin % 7.3

Türkiyede akılcı olmayan ilaç tedavisi örnekleri iyi planlanmış kapsamlı araştırmalarla incelenebilmediğidir. Oysa bir sorunun çözülebilmesi için öncelikle sorunun iyi tanımlanması ve değerlendirilmesi gereklidir. Yapılan sınırlı sayıda araştırmaların sonuçlarına göre ülkemizde, akılcı olmayan ilaç tedavisi ile ilgili örnekler:

1. Çocuk ishallerinde antibiyotik tedavisi
2. Fonksiyonel kabızlıkta laksatif alması
3. Astımda uzun etkili β_2 -reseptör agonistlerinin uygunsuz kullanımı

4. Her türlü dispepside H₂-reseptör blokleri veya proton pompası inhibitörlerinin kullanımı
5. Esansiyel hipertansiyonda tek ilaçla tedavi denenmeden çoklu ilaç tedavisi
6. Gereksiz ilaçlama (65 yaş altı sağlıklı bireylerde grip aşısı)
7. Analjeziklerin suistimali
8. Vitaminlerin suistimali (Her antibiyotikle birlikte ve solunum algenliği, nezle, grip gibi durumlarda vitamin almaması)
9. Ayırıcı tanı yapmadan gereksiz ilaç kombinasyonlarının kullanılması
10. Hastaya hastalığı ve tedavisi hakkında yeterince bilgi verilmemesi
11. İlaçsız tedavinin de yerine göre ilaçla tedavi kadar önemli olduğunu yeterince anlatılmamasıdır (8).

Akılca İlaç Kullanım İlkeleri

Klinik bulgularına ve bireysel özelliklerine göre uygun ilaç, uygun süre ve dozajda, en düşük fiyata ve kolayca ulaşılabilirliği olarak tanımlanan akılcı ilaç kullanımının temel ilkeleri:

1-Tedaviyi planlarken dozu tanıya dayanmak

Dozu ve erken tanı barın bir tıbbi tedavinin ön kulludur. Ayrıca, yanlı barın bir tedavinin dozu tanıyı gölgeleyip geciktirebileceğ i de unutulmamalıdır.

2-Tedavi hedeflerini belirlemek. Tedaviyle neyi amaçlıyoruz? İlaç tedavisine gerek var mı? Tüm hastalıklar ya da yakınmalar ilaç tedavisi gerektirmeyebilir. Tedavi amaçlarının, tedaviye başlamadan önce hastayla konuşulması iyi olabilir. Böylece hastanın kendi hastalığının sebebi, tanısı, tedavisi ile ilgili birçok şeyi fark etmesi sağlanarak tedaviye uyumu artırılabilir.

3-Hastanın kullandığı diğer ilaçlar ve alerjik reaksiyonları sorgulanmalıdır. Kullanılmakta olan tüm ilaçların bilinmesi gerekir. Ayrıca sigara, alkol kullanımı da ilaç etkilerini de etkileyebilir.

4-Etkili ilaç gruplarının listesinin yapılması, ölçütlere göre etkili bir ilaç seçilmesi

Tedavide kullanılacak ilaç grubuna karar verirken dört adet ana özellik göz önünde bulundurulmalıdır. Rasyonel farmakoterapi ilkeleri doğrultusunda hekimi tedavi hedeflerine ulaşabilecek ilaç seçenekleri etkinlik (yeterli doz, süre), güvenlilik (yan etki, ilaç etkileşimleri), uygunluk (kontrendikasyonlar, saklama-kullanım kolaylığı) ve tedavi maliyeti açısından birbirleriyle karşılaştırılmalı ve en iyi seçenek belirlenmelidir.

5-Klinik-ilaçın seçilmesi gereklidir. Bir önceki analiz sonucunda karar verilen ilaç grubunun içinden, yine

aynı ölçütler kullanılarak (etkinlik, güvenlik, uygunluk, maliyet) bir ilaç molekülüne karar verilmelidir.

6-Anlaşılması kolay bir reçete hazırlanmalı ve düzenli olarak tedavi gözden geçirilmeli ve gereksiz ilaçlar tedaviden çıkarılmalıdır. Genelde hastaların %50 si reçete edilen ilaçları ya dozu uygulamazlar, ya düzensiz kullanırlar ya da hiç kullanmazlar. Bunun önemli sebepleri arasında semptomların geçmesi, yan etkilerin oluşması, ilacın beklendiği kadar etkili olmaması ve dozu emasının özellikle yaşlılar için karmaşık olması sayılabilir. Akılcı ilaç tedavisi kararının başarıya ulaşması, hastanın tedaviye uyumu ile doğrudan ilişkilidir. Hastanın tedaviye uyumu üç yolla artırılabilir: iyi seçilmiş bir ilaç tedavisi; iyi bir hasta-hekim ilişkisi; önemli bilgi, talimat ve uyarılar için zaman ayrılması (9).

İlaç kullanımının bir hekimlik sanatı olduğunu unutmamalıdır. Çünkü, önceki kuşakların terapi ya da farmakoterapi olarak adlandırdıkları bu uygulamada hastanın koşullarını ve var olan tıbbi olanakları dozu belirlemlendirmekten öte, hekimin kararının sunumu ve uygulanması anlamında "hekimlik sanatının" ayrı bir önemi vardır (10). Öncelikli olarak halkın sağlığını ve toplumun çıkarını gözeterek akılcı ilaç kullanımı konusunda dünyada ve Türkiye'de belli bir yol alınsa da ilaçların kullanım sorunları devam etmektedir. Akılcı ilacın bilinmesinin artırılması için baskın hekimler olmak üzere, eczacı ve bu konuda hizmet veren sektörün toplum bilincini arttırmaya yönelik örgün ve yaygın eğitim olanakları kullanılmaya ve geliştirilmeye devam edilmelidir.

KAYNAKLAR

1. Sercan Bulut Çelik, Hüseyin Can. Birinci basamakta akılcı ilaç kullanımı. *Smyrna Tıp Dergisi* 2012.
2. Prof. Dr. Nurettin Abacıo lu. Akılcı (Rasyonel) İlaç Kullanımı. *Bilim, E ğitim ve Düşünce Dergisi* Aralık 2005; 5(4).
3. DPT VIII. 5 Yıllık Kalkınma Planı İlaç Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu 1998.
4. Akılcı İlaç Kullanımı Çalışmaları Sonuç Raporu T.C. Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü 2006.
5. Oktay ve Kayaalp SO. Rasyonel Tedavi Yönünden Tıbbi Farmakoloji, Editör: SO Kayaalp, 11. Baskı, Hacettepe-Ta Kitabevi, 2005, pp. 130-142.
6. ATO (2006). İlaçta şraflar raporu. 2006; <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=438>.
7. Sağlık Bakanlığı Akılcı İlaç Kullanımı <http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-7771/akilci-ilac-kullanimi.html>.
8. Kayaalp SO. Akılcı Tedavi Yönünden Tıbbi Farmakoloji, Editör: SO Kayaalp, 13. Baskı, Pelikan Yayıncılık, 2012, pp. 140-154.
9. Alper skit. Akılcı İlaç Kullanımı. *Sürekli Tıp E ğitimi Dergisi*. 2006; 15(7).
10. Esat E kazan. Akılcı İlaç Kullanımı. Akılcı İlaç Kullanımı Sempozyumu İstanbul 1999; s.9-20